

IK HEB **TOTAAL**
GEEN ZIN OM
HIER TE STAAN
MAAR HET **MOET**

**VERKENNING VAN HET SOCIAAL CONTRACT,
DESINFORMATIE, COMPLOTTEN EN RADICALISERING
IN DE NEDERLANDSE MAATSCHAPPIJ**

JOSÉ KERSTHOLT, DIANNE VAN HEMERT, HEATHER YOUNG
& LISA POOT

VERKENNING VAN HET SOCIAAL CONTRACT, DESINFORMATIE, COMPLOTTEN EN RADICALISERING IN DE NEDERLANDSE MAATSCHAPPIJ

TNO 2023 R12632

Datum: 14 maart 2024

Auteurs: José Kerstholt, Dianne van Hemert, Heather Young & Lisa Poot

Aantal pagina's: 47

Projectnaam: Desinformatie

Programma: Vraaggestuurd Programma Veilige Maatschappij (P102)

Projectnummer: 060.55241

Rubricering: TNO Publiek

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van TNO.

Indien dit rapport in opdracht werd uitgebracht, wordt voor de rechten en verplichtingen van opdrachtgever en opdrachtnemer verwezen naar de Algemene Voorwaarden voor opdrachten aan TNO, dan wel de betreffende terzake tussen de partijen gesloten overeenkomst.

Het ter inzage geven van het TNO-rapport aan direct belanghebbenden is toegestaan.

© 2024 TNO

› HET SOCIAAL CONTRACT

REDEN VOOR VERKENNING

- › Er is een aantal trends in de huidige maatschappij die leiden tot bedreigingen van de democratische rechtsorde. Zie hiervoor bijvoorbeeld een rapport van de [AIVD](#) (2023), [NCTV](#) (2023), en [WRR](#) (2023):
 - › Meer extremisme en polarisatie
 - › Meer desinformatie
 - › Minder vertrouwen in de overheid
- › Geformuleerde hypothese gebaseerd op aanwezige kennis en expertise
 - › Er is een wederkerige relatie tussen burgers en overheid: burgers geven de overheid het vertrouwen dat collectieve middelen adequaat worden ingezet voor de 'common good' en de overheid dient duidelijk te maken dat zij dat op een betrouwbare manier doet. De hypothese is dat deze relatie wordt gemedieerd door een sociaal contract. (Gepercipieerde) onbetrouwbaarheid leidt tot verwerping van (delen van) het sociale contract met als gevolg gedragingen die mogelijk de democratische rechtsstaat bedreigen. Sociale media (met name verspreiding van desinformatie) kunnen dit proces versnellen.
- › Met deze verkenning wordt er gekeken in hoeverre deze hypothese ondersteund wordt door verdere (wetenschappelijke) literatuur en worden er onderzoeksvragen geformuleerd welke gebruikt kunnen worden voor verder onderzoek naar de onderscheiden onderwerpen.

› VERKENNING DESINFORMATIE EN HET SOCIAAL CONTRACT

OVERZICHT SECTIES

Voor de verkenning van de relatie tussen desinformatie en het sociaal contract hebben wij deze PowerPoint slides onderverdeeld in zeven secties:

- 1) **Sociaal contract:** Uitgangspunt is dat het sociale contract de relatie tussen burgers en overheid reguleert. We geven hier de werkdefinitie die is gebruikt voor deze verkenning.
- 2) **Groepen:** Mensen die het sociale contract verwerpen kunnen zich, vooral via sociale media, verenigen in groepen. Naarmate groepen groter worden kunnen zij meer invloed uitoefenen om ofwel het sociale contract te verwerpen of te veranderen. Groepen verschillen echter qua ideologie, samenstelling, motieven etc. Het is van belang om daar inzicht in te hebben.
- 3) **Vertrouwen:** Vertrouwen ligt aan de basis van de relatie tussen overheid en burgers: burgers moeten de overheid (tot op zekere hoogte) vertrouwen en de overheid moet laten zien dat zij betrouwbaar en integer opereert. '*Epistemic*' of sociaal vertrouwen ligt hierbij aan de basis, wat al op jonge leeftijd wordt geïnduceerd. Ook wordt de relatie tussen vertrouwen en democratie benoemd.
- 4) **Radicalisering:** In voorgaand onderzoek is inzicht verkregen in het proces van radicalisering. Omdat radicalisering een voorbeeld is van een proces waarbij het sociale contract wordt verworpen, kan hiervan worden geleerd voor het beschrijven van andere vormen van radicalisering.
- 5) **Complottheorieën en desinformatie:** Complottheorieën vooronderstellen dat gebeurtenissen worden georkestreerd door een kwaadaardige actor. Bovendien zijn ze gebaseerd op onbetrouwbare of ronduit onware informatie en redeneringen. Deze kunnen bijdragen aan wantrouwen in het sociaal contract.
- 6) **Conclusies en onderzoeksvragen.** Vragen voor mogelijke vervolgstudies.
- 7) **Literatuur:** Referenties en verder lezen.

› **DESINFORMATIE EN HET SOCIAAL CONTRACT**

ONDERVERDELING IN 6 INHOUDELIJKE SECTIES

In deze verkenning is gekeken naar de relatie van desinformatie en het sociaal contract. Daarbij is gebruik gemaakt van zes leidende vragen:

- › Wat is de samenhang tussen het geloven in alternatieve narratieven en het verwerpen van het sociaal contract?
 - › Zie sectie sociaal contract
- › Wat is de relatie tussen politiek vertrouwen, betrouwbaarheid van de overheid, het sociaal contract en de (stabiliteit van de) democratische rechtsstaat?
 - › Zie sectie vertrouwen
- › Welke rol spelen groepen in het (verwerpen van) het sociaal contract?
 - › Zie sectie groepen
- › In welke mate is het proces van radicalisering vergelijkbaar met het proces van het verwerpen van het sociaal contract?
 - › Zie sectie radicalisering
- › Welke rol spelen complottheorieën in het (verwerpen van) het sociaal contract?
 - › Zie sectie groepen
- › Wat is de relatie tussen desinformatie en het sociaal contract?
 - › Zie desinformatie

› 1. SOCIAAL CONTRACT

- › Er is gezocht naar literatuur over het sociale contract. Er was veel te vinden vanuit verschillende disciplines (zie slide 7).
- › De benadering in deze literatuur strookt niet met de bedoeling van deze verkenning, noch qua inhoud noch qua context.
- › Er is daarom gekozen voor een werkdefinitie en zijn wij genoodzaakt om hier zelf de conceptuele inkadering te moeten vormgeven.
- › Dit staat verder toegelicht op slide 8.

› VAKGEBIEDEN

WAAR GEBEURT ONDERZOEK NAAR SOCIALE CONTRACTEN?

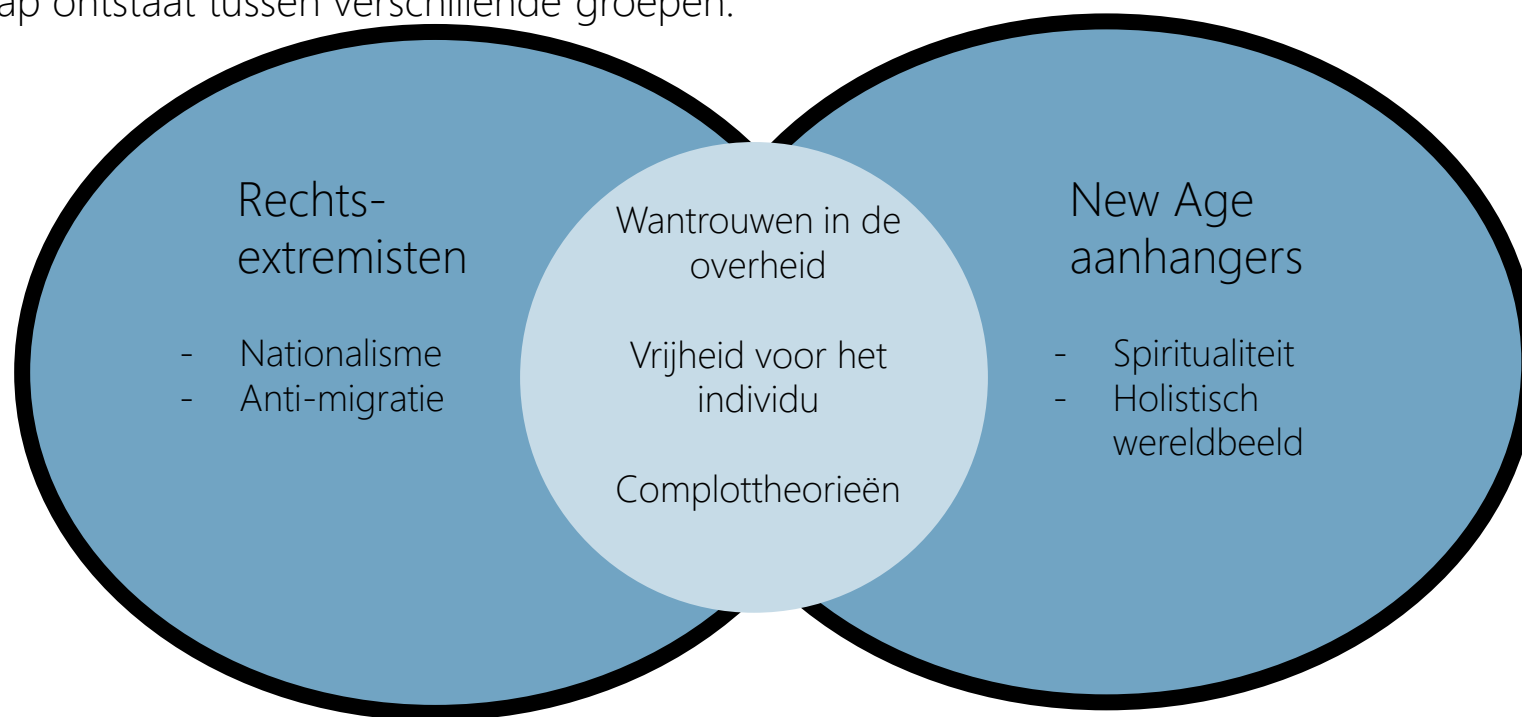
- › Political science
 - › [Strategic Monitor](#)
 - › [Democracy's Decline and Erosion of the Social Contract | German Marshall Fund of the United States \(gmfus.org\)](#) (German Marshall Fund's Future of Democracy Working Group)
- › Security studies?
 - › [The Social Contract in a Modern World | Strategic Monitor 2018-2019 \(clingendael.org\)](#)
- › Development studies (MENA countries bijv.)
 - › [Grimm](#)
 - › [Loewe et al](#)
- › Economics
 - › [The Evolution of the Social Contract in the 21st Century – WSJ](#)
 - › [What we owe each other](#)
- › Philosophy
 - › [The Evolution of Social Contracts \(degruyter.com\)](#) (Game theory)
- › Sustainability en energy transitie
 - › [Sustainability | Free Full-Text | The Importance of a Natural Social Contract and Co-Evolutionary Governance for Sustainability Transitions \(mdpi.com\)](#)
- › Technology bijv. AI, digital revolution, IoT (social) media & communication
 - › [Bolukbasi](#)
 - › [The need for a new social contract](#)

› 1. SOCIAAL CONTRACT

- › Onder het sociaal contract verstaan wij het geheel van expliciete en impliciete afspraken tussen overheid en burgers.
 - › Met expliciete afspraken wordt wet- en regelgeving bedoeld.
 - › Met impliciete afspraken worden fenomenen zoals wederzijds vertrouwen en respect bedoeld.
- › Het sociaal contract bestaat tussen burgers als collectief (de maatschappij) en de overheid. De rol van het individu is dat hij/zij zich ernaar gedraagt. De rol van de overheid is dat zij haar burgers bescherming biedt.
- › Wanneer individuen niet tevreden zijn, kunnen zij groepen vormen die zich collectief verzetten tegen de overheid. Over groepen is meer te vinden in de sectie 'groepen'.
- › Niet alle groepen die zich tegen de overheid verzetten, zijn of gedragen zich hetzelfde; ook kan de dynamiek binnen de groep anders zijn.
 - › Zoals het niet betalen van belastingen, het niet laten vaccineren, geweld gebruiken, niet meer stemmen.
 - › Zoals geen vertrouwen in de overheid, in de wetenschap, in de politiek.
- › Het sociaal contract komt weinig voor in bestaande literatuur als term, maar wel als concept (e.g. civic trust: het accepteren van de regels van de democratische rechtsstaat).

› 2. GROEPEN IN DE MAATSCHAPPIJ

- › In de huidige maatschappij is er een trend van individualisering, desondanks wordt er veel gezocht naar (online) groepen waarin men zich kan herkennen.
- › Deze groepen vormen aan de hand van een herkenningspunt (zoals een ideaal of idee) en groeien daarom heen. Naast dit kernpunt hebben zij nog andere overtuigingen. Deze andere overtuigingen kunnen het kernpunt van een andere groep zijn, waardoor er overlap ontstaat tussen verschillende groepen.

› TYPEN GROEPEN IN DE HUIDIGE SAMENLEVING

OP BASIS VAN ATTITUDES & OVERTUIGINGEN

3 fasen ten opzichte van de acceptatie van het sociaal contract, elk met aantal groepen. Individuen kunnen tot meerdere groepen behoren.

› TYPEN BURGERS IN DE HUIDIGE SAMENLEVING

OP BASIS VAN ATTITUDES & OVERTUIGINGEN

Waargenomen betrouwbaarheid van de overheid neemt af

Generieke dimensies waarin de groepen kunnen verschillen:

- Zichtbaarheid
- Betrokkenheid
- Gebruik van geweld
- Onttrekken aan samenleving
- Mate van groepsvorming
- Locus of control
- Gevoeligheid voor alternatieve narratieven
- Mate van activisme
- Gender
- Trust

Per groep en per dimensie kan het proces verschillend verlopen.

Accepteren sociaal
contract (trust)

Veranderen
(mistrust)

Verwerpen
sociaal contract
(distrust)

- Aangehaakte/tevreden burgers	- Actieve critici (online en offline)	- Autonomen
- Stemmers	- (Protest)stemmers	- Soevereinen
- 'Passieve critici'	- Grassroots bewegingen	- Periferen
	- Demonstranten (bijv. boerenprotesten, XR)	- Anarchisten
	- Opstandelingen ('rioters')	- Criminelen
	- Revolutionairen	- Separatisten
		- Terroristen
		- Extremisten

› VOORBEELD VAN VERDERE ANALYSE NAAR GROEPEN BURGERS (1)

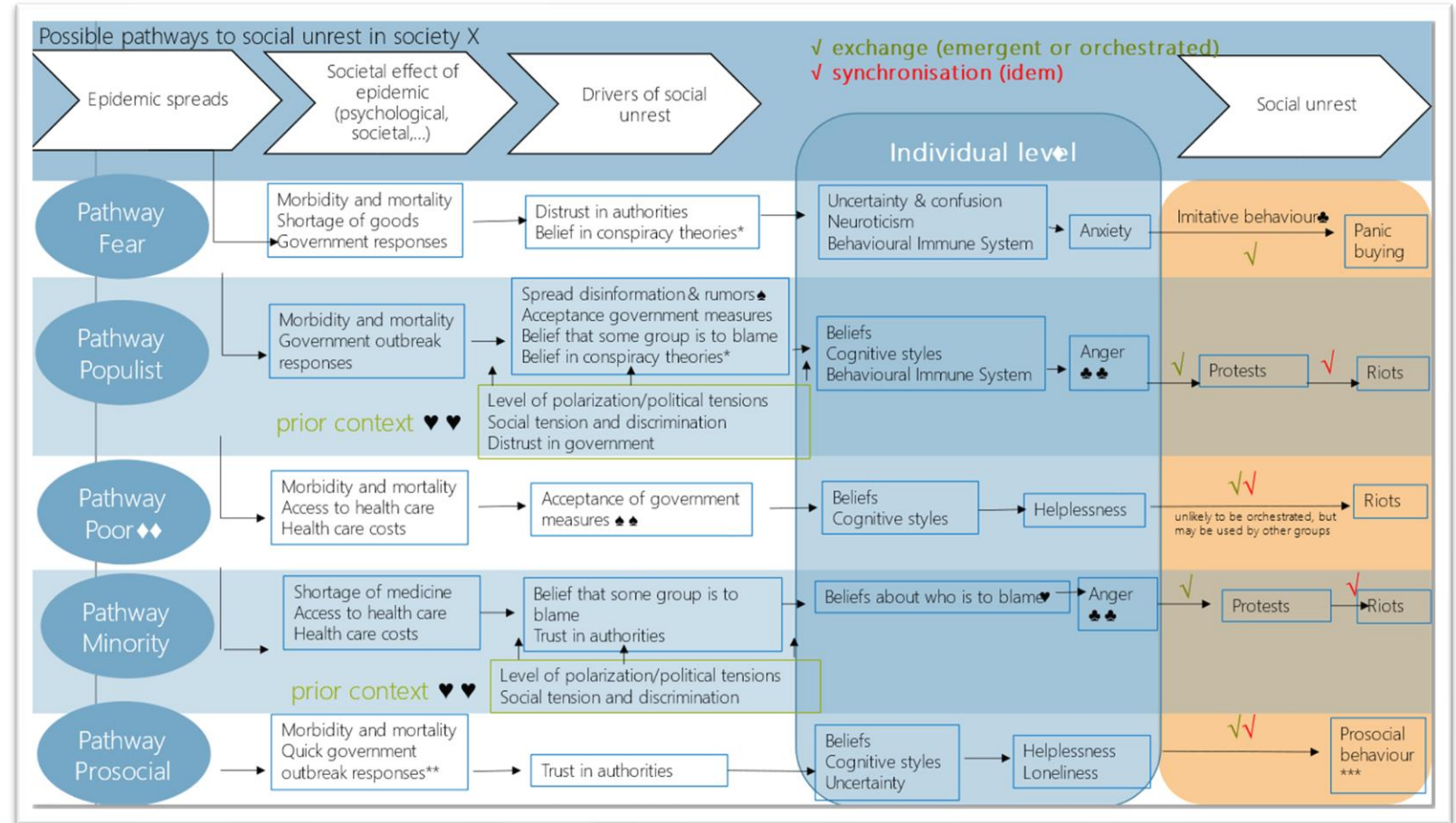
- › TNO rapport naar sociale onrust tijdens epidemieën (Keijser et al., 2020)
- › Individuele en sociale wegen naar sociale onrust in tijden van epidemieën, op basis van de literatuur

Pathway	Description	Result
Fear	Group of people who are fearful for themselves or others, spreading their anxiety through direct contacts, media, or behaviour such as panic buying. Over time, this group may stay anxious or become vulnerable to rumors, making them liable to join other groups.	Panic buying, later taking part in riots
Populist	Group of people who do not feel represented by the government (but belong to the main group), do not trust authorities and do not accept measures against the epidemic. Fed by conspiracy theories about underlying causes of the pandemic, they can become violent in riots.	Protests & riots
Poor	Group of people who lack the economic and social capital to enhance their situation. They are typically not organised and passive, but over time may become vulnerable to rumours and theories or the discourse of more organised groups, such as the populist or minority groups.	Passive behavior, later taking part in riots
Minority	Group of people from an ethnic or religious or other minority is unequally hit by an epidemic, feeding into existing grievances about society. As individuals blame the authorities, anger spreads, turning into protests and riots.	Protests & riots
Prosocial	Group of people who experience or signal helplessness and loneliness in their social context. They become motivated to show prosocial behaviour. It is likely that people from all other groups show prosocial behaviour during a pandemic; In that sense, the prosocial group overlaps with each of the other groups.	Prosocial behaviour

Bron: Keijser, B., Van der Zwet, K., Van Hemert, D. A., De Wit, K., Barros, A., & Westerveld, J. (2020). *Social unrest in epidemics*. TNO report.

› VOORBEELD VAN VERDERE ANALYSE NAAR GROEPEN BURGERS (2)

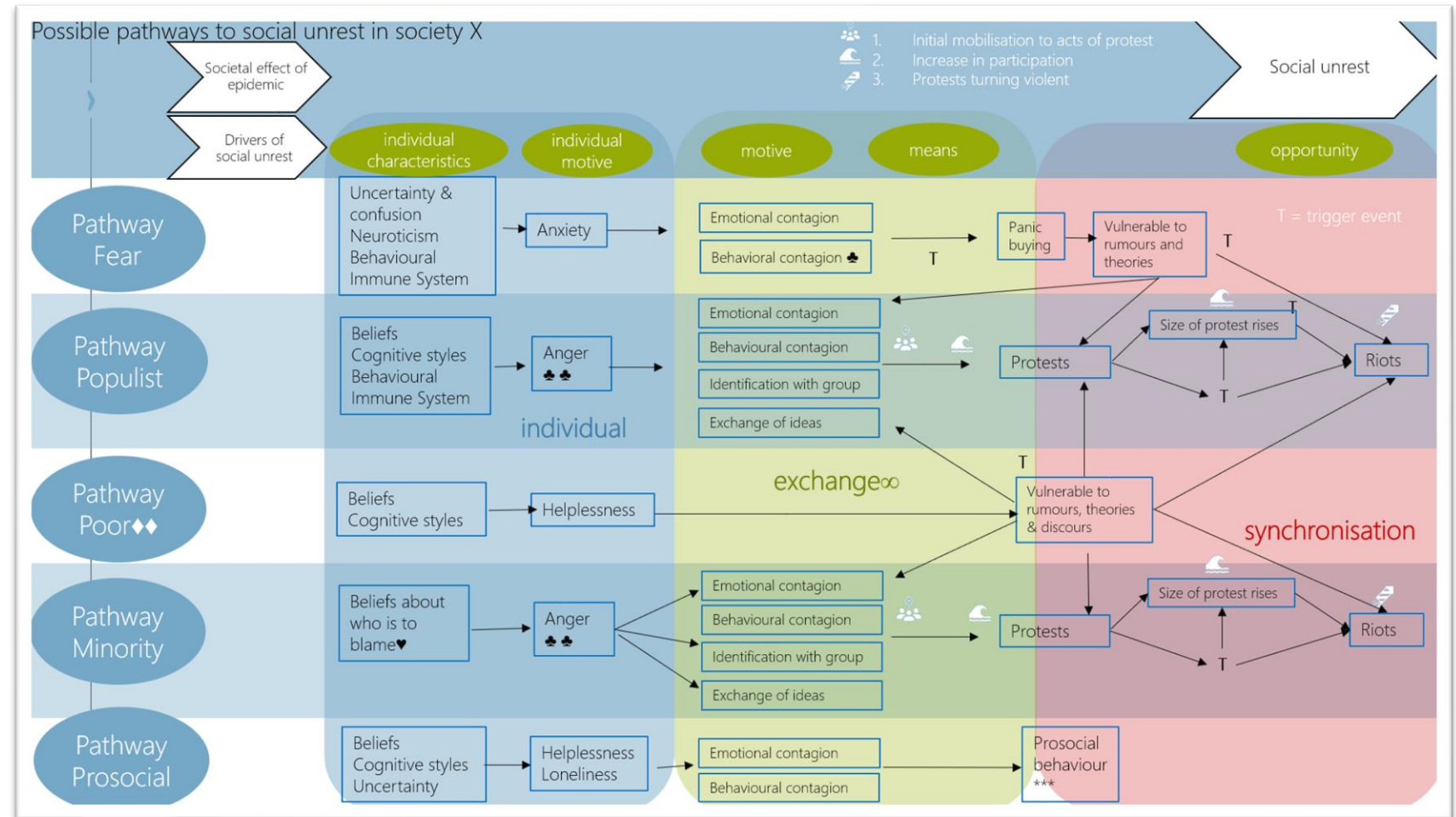
- › Voor verschillende groepen burgers werden de paden richting (al dan niet) sociale onrust uitgewerkt in termen van effecten van de epidemie, maatschappelijke drivers van onrust en individuele kenmerken.

Bron: Keijser, B., Van der Zwet, K., Van Hemert, D. A., De Wit, K., Barros, A., & Westerveld, J. (2020). *Social unrest in epidemics*. TNO report.

› VOORBEELD VAN VERDERE ANALYSE NAAR GROEPEN BURGERS (3)

- › Op individueel niveau werden individuele motieven, middelen en kansen uitgewerkt, in samenhang met sociale processen.

Bron: Keijser, B., Van der Zwet, K., Van Hemert, D. A., De Wit, K., Barros, A., & Westerveld, J. (2020). *Social unrest in epidemics*. TNO report.

› GROEPSVORMING DE AUTONOMEN

Een voorbeeld van groepen die het sociaal contract verwerpen, zijn autonomen en soevereinen. Het [verschil](#) tussen autonoom en soeverein:

- › De autonome burger gelooft dat Nederlandse wet en regelgeving niet op hen van toepassing is en dat de overheid geen macht over hen mag uitoefenen. Zij geloven dat zij bepaalde verplichtingen, zoals belastingen, daarom uit de weg mogen gaan. Toch onttrekken ze zich niet helemaal uit het systeem, aangezien zij wel aanspraak maken op bepaalde (financiële) voorzieningen.
- › De soevereine burger doet afstand van welke vorm van externe autoriteit. Zo hebben zij naar eigen zeggen geen paspoort of BSN-nummer en gebruiken zij op geen enkele wijze zaken uit het systeem.

De aanjagers van de autonome beweging binnen Nederland verdienen daarnaast geld door het aanbieden van ('juridische') hulp, lidmaatschap, of consulten, of het verkopen van boeken of neprijbewijzen.

- › Personen die zichzelf autonoom verklaren, geloven vaak ook in complottheorieën of alternatieve narratieven. Zij hebben weinig vertrouwen in de overheid ([Trouw](#)).

› MORAL FOUNDATIONS

- › De Moral Foundations Theory (morele grondslagen theorie) is ontwikkeld door een team van sociale en culturele psychologen, onder leiding van Jonathan Haidt en Jesse Graham, om er achter te komen hoe het komt dat moraliteit, ondanks grote verschillen tussen culturen, vaak universele thema's heeft. In het kort suggereert deze theorie dat er verschillende psychologische systemen ten grondslag liggen aan onze 'intuïtieve ethiek'. Culturen bouwen vervolgens waarden, narratieven en instituties op deze fundamentele systemen, wat resulteert in de diverse morele overtuigingen die we wereldwijd waarnemen ([Moral Foundations Theory | moralfoundations.org](https://moralfoundations.org)).
- › Mensen verschillen in de waarde die ze hechten aan morele grondslagen.
- › Zes morele grondslagen:
 1. Zorg vs. Schade: Het principe van het vermijden van schade en het tonen van zorg voor anderen.
 2. Eerlijkheid vs. Bedrog: De nadruk op eerlijkheid, gerechtigheid en het vermijden van bedrog en verraad.
 3. Gezag vs. Opstand: De erkenning van hiërarchie, gezag en respect voor tradities en normen.
 4. Loyaliteit vs. Verraad: Het belang van loyaliteit, groepscohesie en het vermijden van verraad tegenover de eigen groep.
 5. In-group Gunst vs. Out-group afkeer: De neiging om de eigen groep te begunstigen en terughoudendheid te koesteren ten opzichte van buitenstaanders.
 6. Heiligheid vs. Ontheiliging: De waardering voor heilige objecten, symbolen en de afkeuring van heiligschennis.

› MORAL FOUNDATIONS & SOCIAAL CONTRACT

- › Hypothese: Een werkbaar sociaal contract moet elementen van alle moral foundations bevatten. Individuele burgers maar ook groepen verschillen in het belang wat ze hechten aan de verschillende foundations.
- › Het verwerpen van het sociaal contract, met name aan de rechterzijde van het politieke spectrum wordt veroorzaakt door een overheid die, in de perceptie van deze groepen burgers, onvoldoende proportionaliteit, loyaliteit, autoriteit en zuiverheid vertegenwoordigt.

3. VERTROUWEN, DEMOCRATIE EN SOCIAAL CONTRACT

Wat is de relatie tussen politiek vertrouwen, betrouwbaarheid van de overheid, het sociaal contract en (de stabiliteit van) de democratische rechtsstaat?

› VERTROUWEN EN DEMOCRATIE

- › Er zijn verschillende soorten vertrouwen, bijvoorbeeld sociaal en politiek vertrouwen. Daarnaast kun je vertrouwen hebben in bepaalde aspecten: in de literatuur wordt een onderscheid gemaakt in vertrouwen in competenties, in goedwillendheid en in integriteit. Deze verschillende varianten hebben andere effecten op de relatie tussen overheid en burgers.
- › Politiek vertrouwen ligt aan de basis van een goed functionerende democratie.
- › Als sociaal vertrouwen meer algemeen is (in tegenstelling tot specifiek), is er meer steun voor politieke instellingen (politiek vertrouwen) (Miller and Uslaner, 2018)
- › In een democratie wordt het politieke vertrouwen behouden door het toekennen van rechten aan burgers. Dit laat ook ruimte voor wantrouwen omdat democratieën tegenstrijdige belangen en meningen erkennen; burgers hebben het recht om hier bijvoorbeeld tegen te protesteren (Warren, 2018).
- › Zie Young, H., & Kerstholt, J. (Eds.). (2023). *Vertrouwen*. TNO.

› EPISTEMISCH VERTROUWEN

CAMPBELL & ALLISON (2022)

- › Epistemisch vertrouwen: de bereidheid aan de kant van de burger om nieuwe kennis van een ander als betrouwbaar, generaliseerbaar en relevant voor zichzelf te beschouwen. Met andere woorden: openheid om te leren van anderen
- › Mentaliseren: de vaardigheid om gedrag van jezelf en de ander te begrijpen in termen van mentale toestanden (gedachten, gevoelens en overtuigingen) die hieraan ten grondslag liggen; het begrijpen van andermans overwegingen en gevoelens
- › Epistemisch vertrouwen ontstaat op een individueel persoon op basis van sociale interactie. Het is het resultaat van de uitwisseling van informatie. Het is een voorwaarde voor mensen om wat te doen met de aangeboden informatie.
 - › *"Ik vertrouw er op dat wat jij me nu vertelt waar is."*
- › Sociaal vertrouwen ontstaat wanneer het Epistemisch vertrouwen in de deelnemers in een sociale interactie aanwezig is.
 - › Overheid moet er voor zorgen dat Epistemisch vertrouwen ontstaat bij de burgers.
 - › Wanneer er iets mis gaat in de communicatie, is het moeilijk om dat vertrouwen weer terug te krijgen.

› EPISTEMISCH VERTROUWEN (2)

KERNINZICHTEN UIT DE KLINISCHE PSYCHOLOGIE

- › Ouders leren kinderen andere mensen te vertrouwen door adequaat emoties van het kind te spiegelen en hierover te mentaliseren.
- › In een ongunstige en onveilige sociale omgeving, is het voor kinderen moeilijker Epistemisch vertrouwen in hun ouders op te bouwen
- › Verstoringen van Epistemisch vertrouwen hebben twee uitingsvormen (beide gerelateerd aan onveilige kindertijd, hoge score op psychopathologie, onveilige hechting en moeizamer mentaliseren):
 1. Epistemisch wantrouwen: neiging om welke informatiebron dan ook te behandelen als onbetrouwbaar of met slechte bedoelingen
 2. Epistemische goedgelovigheid: een gebrek aan waakzaamheid en discriminerend vermogen, wat mogelijk kan leiden tot kwetsbaarheid voor desinformatie en risico van uitbuiting
- › Zenden van informatie heeft geen zin als de ontvanger geen Epistemisch vertrouwen in de zender heeft.

› EPISTEMISCH VERTROUWEN (3)

MOGELIJKE IMPLICATIES VOOR HET SOCIAAL CONTRACT

- › Een overheid die niet goed inspeelt op de behoeften van burgers, wordt door burgers niet beschouwd als een betrouwbare bron van kennis (zorgt voor een gebrek aan Epistemisch vertrouwen van burgers in hun overheid)
- › Mensen die moeite hebben met mentaliseren zijn in zo'n omgeving kwetsbaarder voor desinformatie en het gebruiken van geweld.
- › Overheid en beleidsmakers moeten zich consequent inleven in de wijze waarop de burgers hun overheid ervaren
- › Belangrijke factoren die het vertrouwen van burgers in overheidscommunicatie beïnvloeden, zijn:
 - › Voorspelbaarheid
 - › Transparantie
 - › Persoonlijk
 - › Tijd
 - › Inhoud is secundair
 - › Voorkomen van misbruik van mentaliseren (bijvoorbeeld door consequent gevolgen voor betrokkenen te verdoezelen, door liegen en verdraaien)
 - › Mentaliseren is geen truc, het is een vaardigheid

› 4. PROCES VAN RADICALISERING

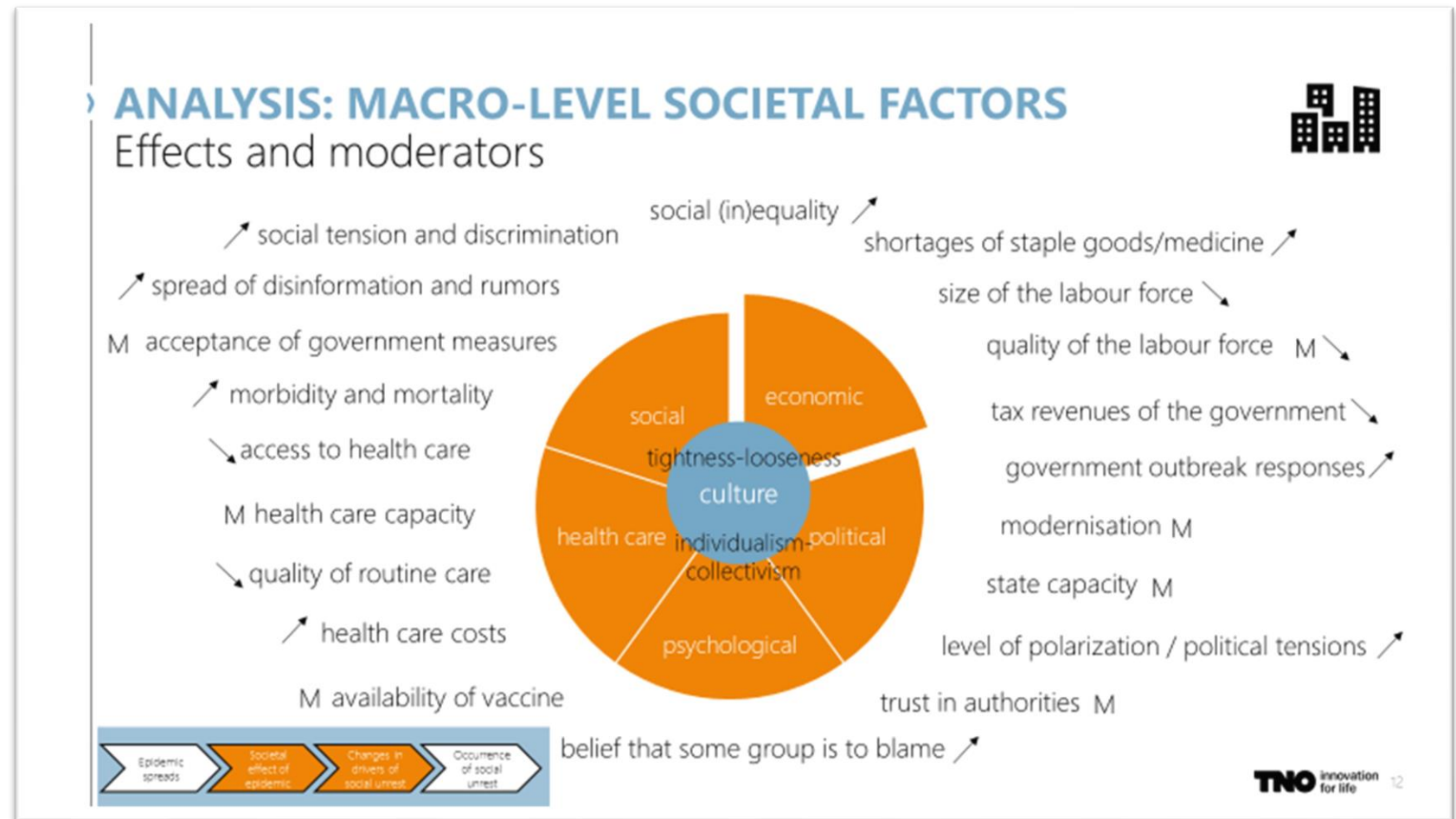
WELKE INZICHTEN ZIJN MOGELIJK RELEVANT?

Kunnen we het proces van radicalisering gebruiken om inzichten te krijgen in het proces van het verwerpen van het sociaal contract?

- › Radicalisering is een voorbeeld waarbij delen van het sociale contract worden verworpen.
- › Evenals radicalisering vereist het begrijpen van het verwerpen van het sociale contract een multidisciplinaire benadering.

› MAATSCHAPPELIJKE FACTOREN EN ONRUST

- › In het kader van het project naar sociale onrust ten tijde van epidemieën is een analyse gemaakt naar maatschappelijke factoren die kunnen leiden tot onrust
- › Sociale onrust kan gezien worden als een eerste stap in de richting van radicalisatie van groepen (zie slides 27 & 28)
- › Het is evident dat factoren uit diverse domeinen (zoals economie, politiek, sociaal) een rol kunnen spelen en met elkaar interacteren
- › Oplossingen zullen dan ook multidimensionaal zijn

Bron: Keijser, B., Van der Zwet, K., Van Hemert, D. A., De Wit, K., Barros, A., & Westerveld, J. (2020). *Social unrest in epidemics*. TNO report.

› WAAROM RADICALISEREN INDIVIDUEN?

WOLFOWICZ ET AL., 2021

Meta-analyse, 127 studies

- › Sociodemografische factoren →
smalle schattingen
- › Gedrag en ervaringsfactoren →
geen grote effecten
- › Traditionele crimogenische factoren,
net als psychologische factoren →
grootste schattingen

DOI: 10.1002/cl2.1174

SYSTEMATIC REVIEW

Cognitive and behavioral radicalization: A systematic review of the putative risk and protective factors

Michael Wolfowicz | Yael Litmanovitz | David Weisburd | Badi Hasisi

Faculty of Law, Institute of Criminology,
Hebrew University of Jerusalem, Jerusalem,
Israel

Correspondence

Michael Wolfowicz, Faculty of Law, Institute of
Criminology, Hebrew University of Jerusalem,
Mt. Scopus, Jerusalem 91905, Israel.
Email: michael.wolfowicz@mail.huji.ac.il

Abstract

Background: Two of the most central questions in radicalization research are, (1) why do some individuals radicalize when most of those from the same groups or exposed to similar conditions do not? and (2) why do radicalized individuals turn to radical violence while the majority remain inert? It has been suggested that the answer to both questions lie in the cumulative and interactive effects of a range of risk factors. While risk assessment and counter-radicalization take a risk-protective

PROCES VAN RADICALISERING NEEDS

BEHAVIORAL SCIENCES OF TERRORISM AND POLITICAL AGGRESSION
https://doi.org/10.1080/19434472.2021.1986110

Becoming a violent extremist: a General Need and Affect model of psychological variables

Helma van den Berg and Dianne A. van Hemert

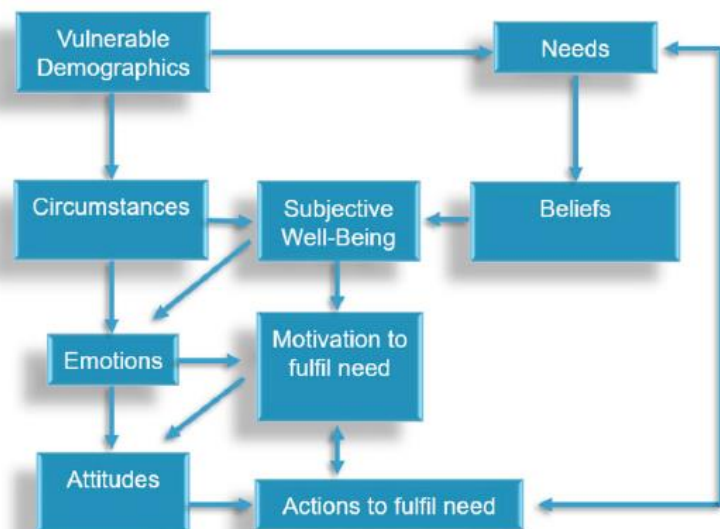
Unit Defence, Safety and Security, Department of Human Behavior and Training, TNO (Netherlands Organization for Applied Scientific Research), Soesterberg, Netherlands

ABSTRACT
Violent extremism is associated with an intricately linked network of variables. Existing psychological models and research tend to either

ARTICLE HISTORY
Received 8 May 2021
Accepted 23 September

Table 1. General variables in the GNA model with associated example factors.

General variable from GNA model	Example factor
Vulnerable demographics	Gender Age Education
Needs	Maslow needs Need for justice Need for identification Need for relatedness Need for significance Need for identity Need for sensation
Beliefs about needs	Discrepancy between need and fulfillment Importance of need
Circumstances	Causes (e.g. unemployment) Triggers (e.g. death of a relative)
Subjective well-being	Affective balance Life satisfaction
Emotions	Fear Anger Frustration
Motivation to fulfill needs	Desire to act Personal agency
Attitudes related to actions	Attitude toward violence Attitude toward familiar ideologies Attitude toward specific aspects of own and others' behavior Attitude toward social groups
Actions to fulfill need	Joining violent extremist group Endorsing violence Executing or practically supporting an attack

Behoeften van mensen en de mate waarin die vervuld worden, spelen een rol in extremistische acties. Om radicalisering te voorkomen is het dus belangrijk om te kijken naar de behoeften van mensen en hoe zij deze proberen te vervullen.

Figure 1. The General Needs and Affect (GNA) process model of VE. Circumstances can be triggers and direct causes of VE. Coupled to needs are beliefs about the needs. Attitudes consist of different attitudes such as attitudes toward violence and attitudes related to actions. Actions may include joining a violent extremist group or actual violent actions.

› FASEN IN RADICALISERING: VOORBEELD 1

MCCAULEY & MOSKALENKO (2017)

- › McCauley en Moskaleiko definiëren politieke radicalisering als veranderingen in overtuigingen, gevoelens en acties in de richting van meer steun voor één kant van een politiek conflict.
- › Zij betogen dat radicalisering in meningen (overtuigingen en gevoelens) verschilt van radicalisering in daden.
- › Zij onderscheiden daarom in hun 'two-pyramids model' radicalisering van meningen (opinion radicalization pyramid) van radicalisering van acties (action radicalization pyramid).

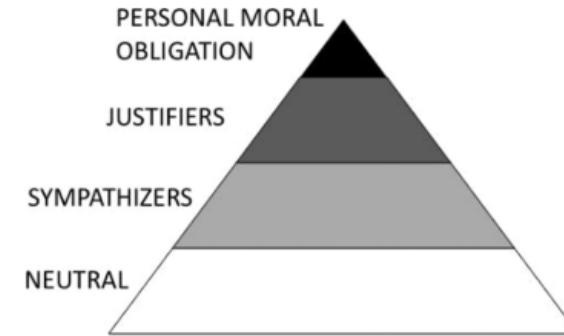

Figure 1. Opinion radicalization pyramid.

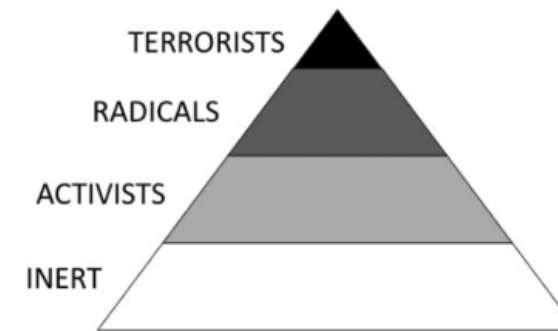

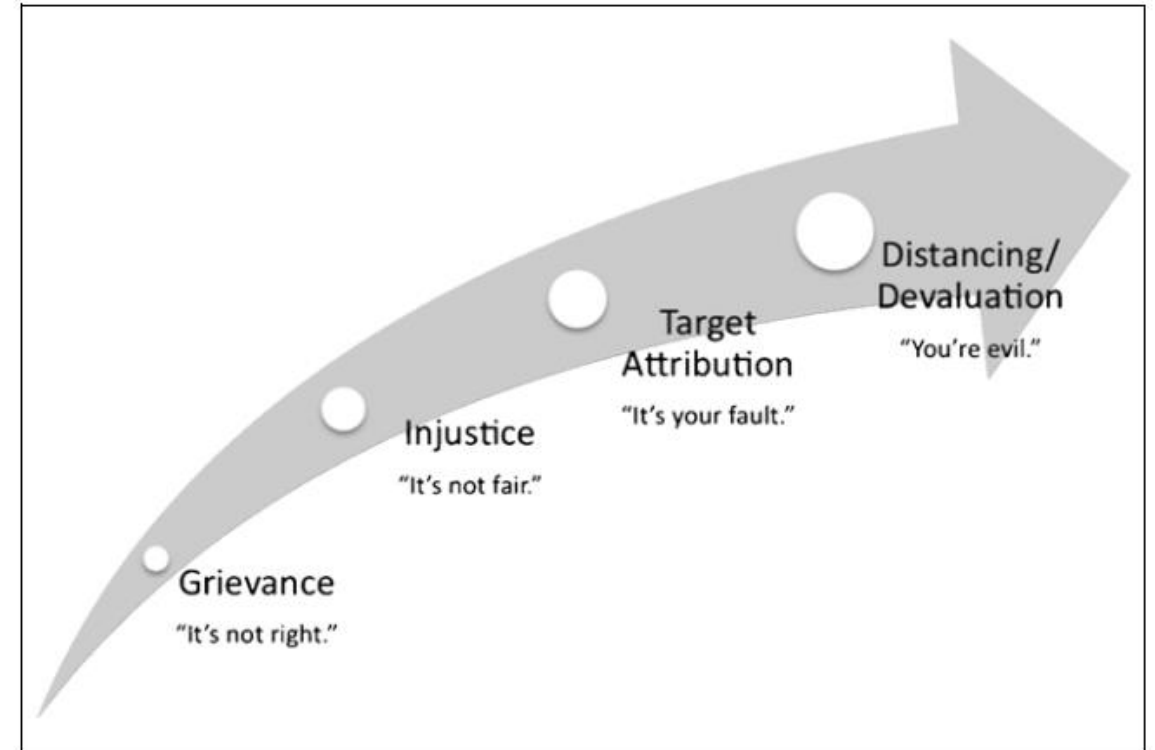
Figure 2. Action radicalization pyramid.

› FASEN IN RADICALISERING: VOORBEELD 2

BORUM (2011)

- › Borum modelleerde het ontstaan van een zogenaamde "terrorist mindset" in vier fasen, gebaseerd op analyses van meerdere gewelddadige extremistische groepen.
- › Het conceptuele model laat zien hoe grieven en kwetsbaarheden veranderen in haat tegen een doelgroep, en hoe haat voor sommigen een rechtvaardiging voor geweld kan vormen.
- › De vier fasen nemen toe in ernst, met grieven (*het is niet juist*), gevoelens van onrechtvaardigheid (*het is niet eerlijk*), anderen de schuld geven (*het is jouw schuld*), tot afstand nemen en devaluatie (*jij bent slecht*).

Figure 1: Borum's Four-Stage Model of the Terrorist Mindset

5. COMPLOTTHEORIEËN

- › Mensen worden aangetrokken tot complottheorieën als deze tegemoet komen aan 3 belangrijke behoeften: 1) epistemisch (bijv. het verlangen naar het begrijpen van de wereld en subjectieve zekerheid), 2) existentieel (bijv. het verlangen naar controle en veiligheid), en 3) sociaal (bijv. het verlangen naar het behoud van een positief beeld van jezelf of van de groep)
- › Complottheorieën komen vaak voort uit politieke gebeurtenissen, in het bijzonder wanneer die gebeurtenissen bovenstaande behoeften raken, zoals gevoelens van onzekerheid of machteloosheid.
 - › Politieke schandalen verminderen het vertrouwen in de overheid, wat de kans vergroot dat mensen complottheorieën gaan geloven.
 - › Geloof in complottheorieën neemt toe in tijden van onzekerheid
 - › Complottheorieën richten zich vaak op politieke tegenstanders, vooral op politieke extremen.

Een complottheorie is gericht op het vergroten van de geloofwaardigheid van het narratief, in plaats van de waarheidsgetrouwheid. Dit wordt gedaan door o.a. het gebruik van desinformatie.

Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., & Deravi, F. (2019). Understanding conspiracy theories. *Political psychology*, 40, 3-35.

COMPLOTTHEORIEËN EN DEMOCRATIE

- Mensen die in complottheorieën geloven hebben een negatievere houding ten opzichte van de politiek en geloven minder in het nut van een representatieve democratie. Zij hebben minder politiek vertrouwen hebben en voelen zich vaker machteloos.
- Mensen die in complottheorieën geloven steunen vaker een autocratie. Dit wordt voor een deel bepaald door gevoelens van machteloosheid.
- Mensen die in complottheorieën geloven hebben vaker een voorkeur voor een directe democratie. Een dergelijke vorm zou mensen meer gevoel van invloed geven (empowerment), wat vervolgens leidt tot een afname van geloof in complottheorieën. Dit betekent dat geloof in complottheorieën niet per se leidt tot het afwijzen van democratisch bestuur, maar dat het vaak wel een aanleiding is.

Pantazi, M., Papaioannou, K., & van Prooijen, J. W. (2022). Power to the people: The hidden link between support for direct democracy and belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, 43(3), 529-548.

Papaioannou, K., Pantazi, M., & van Prooijen, J. W. (2023). Is democracy under threat? Why belief in conspiracy theories predicts autocratic attitudes. *European Journal of Social Psychology*.

COMPLOTTHEORIEËN EN POPULISME

- Een populistische houding wordt sterker geactiveerd door populistische complottheorieën dan wanneer iemand alleen maar aan populistische ideeën wordt blootgesteld. Populisten gebruiken complotten in hun communicatie, wat de steun voor populistische ideologieën aanwakkert.

Hameleers, M. (2021). They are selling themselves out to the enemy! The content and effects of populist conspiracy theories. *International Journal of Public Opinion Research*, 33(1), 38-56.

- Er is sprake van populistische goedgelovigheid: mensen die hoog scoren op populistische attitudes accepteren vaker obscure, niet onderbouwde en bovennatuurlijke informatie als zijnde waar. Dit wordt gemedieerd door meer vertrouwen in eigen intuïties.

Van Prooijen, J. W., Cohen Rodrigues, T., Bunzel, C., Georgescu, O., Komáromy, D., & Krouwel, A. P. (2022). Populist gullibility: Conspiracy theories, news credibility, bullshit receptivity, and paranormal belief. *Political Psychology*, 43(6), 1061-1079.

DESINFORMATIE EN HET SOCIAAL CONTRACT

- › Desinformatie is het doelbewust verspreiden van misleidende informatie, vaak met kwade bedoelingen. Desinformatie wordt verspreid om meningen te beïnvloeden, geld te verdienen of schade aan te brengen aan onze samenleving, de democratie of de volksgezondheid ([NCTV](#)).
- › Daarbij wordt er ook vaker geworven middels desinformatie door extremistische groepen ([ICCT](#)).
- › In [Roberts-Ingleson en McCann \(2023\)](#) is gevonden dat er een relatie is tussen misinformatie en radicalisering, omdat bepaalde kenmerken van misinformatie resoneren bij individuen met een lage cognitieve flexibiliteit en hoge onzekerheid, die daarbij ook sociale buitensluiting ervaren.
- › Complottheorieën zijn vaak onderdeel van desinformatie campagnes. Mensen die ontvankelijk zijn voor complottheorieën, zullen eerder vertrouwen hebben in desinformatie.
- › Complottheorieën, desinformatie, misinformatie en radicalisering kunnen allemaal een rol spelen in het verwerpen van het sociaal contract.

› 6. UITKOMSTEN VERKENNING

- › Het sociaal contract is van belang voor het functioneren van een democratische samenleving. Het vereist vertrouwen van burgers en betrouwbaarheid van de overheid. Het verbreken van het sociaal contract kan eventuele schade aan de democratische rechtsorde toebrengen. Het is daarom goed om verder te kijken naar wat het sociaal contract precies inhoudt, welke factoren hieraan verbonden zijn en hoe het sociaal contract een rol speelt en zich ontwikkelt in de huidige maatschappij.
- › Desinformatie kan leiden tot gedrag dat de democratische rechtsorde ondermijnt. Denk aan een toename van polarisatie, wantrouwen in overheid en wetenschap en het onttrekken aan de overheid. Het speelt daarom een grote rol in het proces van het verwerpen van het sociaal contract.
- › Het verwerpen van een sociaal contract als zodanig is niet positief of negatief. Een kritische houding is van groot belang in een democratische rechtsstaat en daarmee ook het ter discussie stellen van (delen van) het sociaal contract. Negatieve consequenties komen tot uitdrukking in gedrag (zoals disrespect naar minderheidsgroepen), anti-institutionalisme, wat uiteindelijk ondermijnend kan zijn voor de democratische rechtsstaat. Het sociaal contract moet derhalve worden gezien als een mediërende factor.

› VERVOLGONDERZOEK

Het sociaal contract is van belang voor het functioneren van een democratische samenleving. Het vereist vertrouwen van burgers en betrouwbaarheid van de overheid. Het verbreken van het sociaal contract kan eventuele schade aan de democratische rechtsorde toebrengen. Het is daarom goed om verder te kijken naar wat het sociaal contract precies inhoudt, welke factoren hieraan verbonden zijn en hoe het sociaal contract een rol speelt en zich ontwikkelt in de huidige maatschappij. Op basis van deze verkenning zien wij mogelijk vervolgonderzoek wat betreft het proces van het verwerpen van het sociaal contract op drie vlakken:

- › Detectie
 - › Hoe kunnen we het proces vorm geven en herkenbaar maken?
- › Begrijpen
 - › Hoe kunnen we het proces beter begrijpen?
- › Beïnvloeden
 - › Hoe kan er invloed uitgeoefend worden op het proces?

› DETECTIE

Om meer inzicht te verkrijgen in het proces van het verwerpen van het sociaal contract is het belangrijk om meer te leren over het proces en de kenmerken ervan. Hiervoor kunnen de volgende vragen onderzocht worden:

- › Hoe kunnen we de mate van acceptatie van het sociaal contract meten?
- › Wat zijn de consequenties van het verwerpen van het sociaal contract?
- › Wat zijn de kenmerken van het verwerpen van het sociaal contract?

› BEGRIJPEN (1/2)

Om het probleem van het verwerpen van het sociaal contract beter te begrijpen en om meer inzicht te krijgen in de verschillende aspecten die een rol spelen in het proces kunnen de volgende vragen gesteld worden:

- › Wat is de relatie tussen desinformatie en het verwerpen van een sociaal contract?
- › Wat is de relatie tussen democratie en het sociaal contract?
- › Wat is de rol van maatschappelijke bewegingen in het verwerpen van het sociaal contract?
- › Wat is de rol van moral foundations in het sociaal contract?
- › Wat is de rol van politiek vertrouwen en sociaal vertrouwen in het sociaal contract?
- › In hoeverre is het afwijzen van het sociaal contract vergelijkbaar met het proces van radicalisering?
- › Wat zijn de dimensies waarlangs de groepen verschillen?
- › Wat is de rol van desinformatie, misinformatie en radicalisering in het verwerpen van het sociaal contract?

› BEGRIJPEN (2/2)

- › Wat is een sociaal contract in een democratische rechtstaat?
 - › Uit welke onderdelen/elementen bestaat dit, en hoe verschilt dit per groep?
 - › Op welke dimensies verschillen die groepen
- › Dynamiek: hoe verandert het sociaal contract zich over de tijd voor die verschillende groepen?
 - › Hoe leidt dit tot anti-democratisch gedrag, en waarom in sommige gevallen niet.
 - › Hoe verandert het sociale contract? Wat is hierop van invloed?
- › Wat zijn de drivers en maatschappelijke tendensen die dit beïnvloeden (desinformatie, complotten)

› BEÏNVLOEDEN

Tot slot, om te onderzoeken hoe er kan worden om gegaan met het verwerpen van het sociaal contract kan de volgende vraag beantwoord worden:

- › Hoe kan de overheid invloed uitoefenen op het veranderen van het sociaal contract?

› LITERATUUR

BRONVERMELDINGEN

AIVD (2023). Anti-institutioneel extremisme in Nederland. Een ernstige dreiging voor de democratische rechtsorde? AIVD, mei 2023.

Van den Berg, H and D. A. van Hemert. 2021. "Becoming a Violent Extremist: A General Need and Affect model of Psychological Variables." *Behavioural Sciences of Terrorism and Political Aggression*.

Borum, R. 2011. Radicalization into violent extremism II: A review of conceptual models and empirical research. *Journal of strategic security*, 4(4), 37-62.

Campbell, C. and E. Allison. 2022. "Mentalizing the Modern World." *Psychoanalytic Psychotherapy*.

Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., & Deravi, F. 2019. "Understanding conspiracy theories." *Political psychology*, 40, 3-35.

Ellis, B. (2023). Social Contracts. In: *On Civilizing Capitalism*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-29681-9_11.

Hameleers, M. 2021. "They are selling themselves out to the enemy! The content and effects of populist conspiracy theories." *International Journal of Public Opinion Research*, 33(1), 38-56.

Keijser, B., Van der Zwet, K., Van Hemert, D. A., De Wit, K., Barros, A., & Westerveld, J. 2020. "Social unrest in epidemics." TNO report.

Lenard, P. T., Miller, D., & Uslaner, E. M. 2018. Trust and national identity. In: Uslaner, E. M. (Ed.). 2018. "The Oxford handbook of social and political trust." Oxford University Press.

McCauley, C., & Moskaleiko, S. 2017. "Toward a profile of lone wolf terrorists: What moves an individual from radical opinion to radical action." In *Lone Wolf and Autonomous Cell Terrorism* (pp. 79-95). Routledge.

NCTV. 2023. Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland. NCTV, december 2023.

Pantazi, M., Papaioannou, K., & van Prooijen, J. W. 2022. "Power to the people: The hidden link between support for direct democracy and belief in conspiracy theories." *Political Psychology*, 43(3), 529-548.

Papaioannou, K., Pantazi, M., & van Prooijen, J. W. 2023. "Is democracy under threat? Why belief in conspiracy theories predicts autocratic attitudes." *European Journal of Social Psychology*.

› LITERATUUR

BRONVERMELDINGEN

Peeters, van Wonderen, Burggraaff, de Wit. 2022. Online extreemrechtse radicalisering. Verwey Jonker Instituut. [Online extreemrechtse radicalisering - Verwey-Jonker Instituut](#)

Roberts-Ingleson, Elise M. en Wesley S. McCann. 2023. *The Link Between Misinformation and Radicalisation*. Perspectives on Terrorism, vol. 17, no 1, pp. 36-49.

Van Prooijen, J. W., Cohen Rodrigues, T., Bunzel, C., Georgescu, O., Komáromy, D., & Krouwel, A. P. 2022. "Populist gullibility: Conspiracy theories, news credibility, bullshit receptivity, and paranormal belief." *Political Psychology*, 43(6), 1061-1079.

Transactonele Analyse, [Eric Berne - TA academie \(ta-academie.nl\)](#)

Warren, M.E. 2018. "Trust and democracy." In: *Uslaner, E. M. (Ed.). (2018). The Oxford handbook of social and political trust*. Oxford University Press

WRR. 30 november 2023. "Grip. Het maatschappelijk belang van persoonlijke controle." Den Haag, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Wijnberg, Rob. 1 december 2023. "Een progressief verhaal, hoe klinkt dat dan wel?" De Correspondent, [Een progressief verhaal, hoe klinkt dat dan wel? - De Correspondent](#)

Wolfowicz, M., Litmanovitz, Y., Weisburd, D. and B. Hasasi. 2021. "Cognitive and Behavioural Radicalization: A Systematic Review of the Putative Risk and Protective Factors." *Campbell Collaboration*.

Young, H., & Kerstholt, J. (Eds.). (2023). "Vertrouwen." TNO.

Zeijl, Femke van. 20 Januari 2023. "'Ecofascisme': Extreemrechts, groen en lenig." *OneWorld*. ['Ecofascisme': extreemrechts, groen en lenig - OneWorld](#)

› ADDENDUM

- › In het addendum zijn een aantal bronnen en verkenningen verzameld voor de geïnteresseerde lezer.

De Staatscommissie rechtsstaat heeft de opdracht om vanuit het perspectief van de burger het functioneren van de rechtsstaat te analyseren en voorstellen te doen voor versterking ervan. Op 2 februari 2023 is de staatscommissie van start gegaan.

De staatscommissie zal onderzoek doen naar het functioneren van de wetgevende, rechtsprekende en uitvoerende macht. Daarbij kijkt de staatscommissie zowel naar deze drie machten afzonderlijk als naar hun onderlinge wisselwerking. Een goede bescherming van burgers tegen besluiten van de overheid en effectieve rechtsbescherming van burgers zijn hierbij belangrijke aandachtspunten. De staatscommissie zal voor 1 juni 2024 haar advies aanbieden aan regering, parlement en rechtspraak.

Hoge Raad

Grote zorgen over burgers die zich willen losmaken van de overheid. 'Door desinformatie misleid'

Beeld Nanne Meulendijks

Instanties worden overspoeld met brieven van mensen die zich 'autonoom' of 'soeverein' verklaren. Dit moet stoppen, vindt de president van de Hoge Raad. Burgers weigeren rekeningen te betalen en verdrinken in schulden.

Bart Zuidervaart 1 december 2023, 22:00

NOS Nieuws • Zaterdag, 09:31

Hoge Raad bezorgd over 'autonomen': 'Kwetsbare burgers die verder wegzakken'

De president van de Hoge Raad slaat alarm over het groeiend aantal Nederlanders dat zich 'autonoom' of 'soeverein' verklaart. De Hoge Raad, de hoogste rechter in straf-, civiele en belastingzaken, laat zich zelden in het openbaar uit over maatschappelijke problemen. In dit geval doet president Dineke de Groot in dagblad [Trouw](#) dat wel, omdat ze aandacht wil vragen voor de onderliggende problemen van deze burgers.

› WAT HEEFT EEN SOCIAAL CONTRACT NOG MEER NODIG?

- › Rob Wijnberg, De Correspondent (2023). Een progressief verhaal, hoe klinkt dat dan wel?
- › “ (...) wat een politiek verhaal een verhaal maakt dat weerklank vindt, is een onderliggende emotionele waarheid: een belofte die mensen niet alleen in het hoofd of de portemonnee, maar in het hart raakt.”
- › “ Bij de nostalgisch nationalistische zoals de PVV, Forum voor Democratie en de BBB luidt die belofte: controle over eigen land en lot in een wereld die ‘elders’ wordt bestuurd en bepaald.”
- › “ (...) de subtekst van de meeste progressieve retoriek is eerder: die van bittere noodzaak in een wereld waar de problemen te groot zijn om zelf aan te kunnen.”
- › Rechts: zelf controle terug krijgen ↔ Links: moeten (duurzamer, immigranten beschermen, grondwet respecteren, etc)
- › controle over eigen land en lot ↔ juridische verplichting en technocratische noodzaak
- › “Wat deze geschiedenis van Grote Verhalen ons leert, is dit: wil een politiek verhaal een verhaal zijn, en politiek aanslaan, dan zal het zo’n vergezicht moeten bevatten – **een belofte om naar te verlangen.**”

› WAT IS EEN SOCIAAL CONTRACT?

VANUIT TRANSACTIONELE ANALYSE

- › Transactionele Analyse (TA; Berne, 1961) is een praktische theorie over persoonlijkheid, gedrag, communicatie en verandering, ontwikkeld in de jaren 1950-1960. Het is een model dat de complexiteit van persoonlijkheid, relaties, groepen en organisaties hanteerbaar maakt. TA-professionals vooronderstellen en zoeken de autonomie en de eigen verantwoordelijkheid van mensen, en werken op het gebied van coaching, counseling, therapie en organisatieontwikkeling. Binnen deze toepassingen (bijvoorbeeld bij coaching of het werken met groepen) is het principe van contracteren belangrijk. Er zijn vier voorwaarden verbonden aan goede contracten (Steiner et al., 2003):
 1. er moet wederzijdse instemming zijn
 2. waardevolle uitwisseling (bijvoorbeeld betaling)
 3. competentie om aan het contract te voldoen (aan beide zijden), en
 4. doelen en voorwaarden moeten in overeenstemming zijn met de wet en ethische principes.
- › Er wordt onderscheid gemaakt tussen drie soorten of niveaus van contracteren, die allemaal geadresseerd moeten worden om tot een goed resultaat te komen:
 1. Procedureel: afspraken over regels, kosten
 2. Professioneel: doelen
 3. Psychologisch: beelden, (onbewuste) verwachtingen, aannames

› ONDERZOEKSVRAGEN

- › Mogelijk: Voor alle typen burgers het General Needs and Affect process model en de OODA loop doorlopen

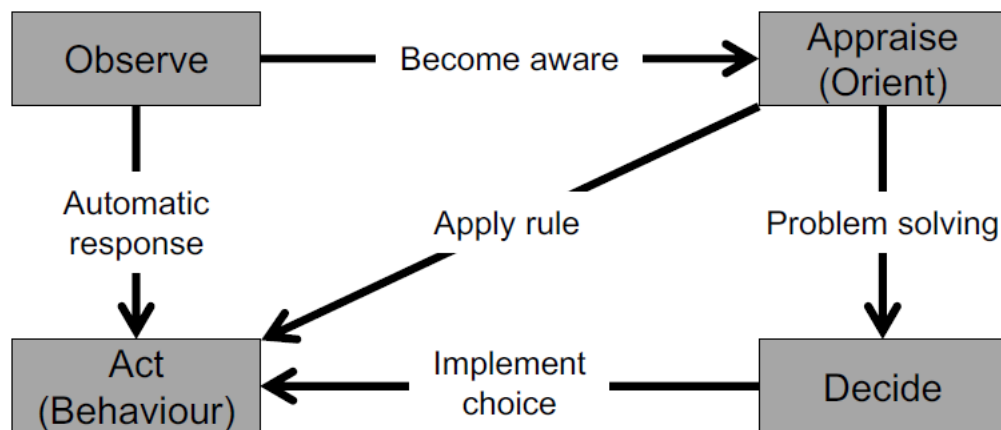

Figure 1 The cognitive functions and pathways that define behaviour, related to the OODA loop

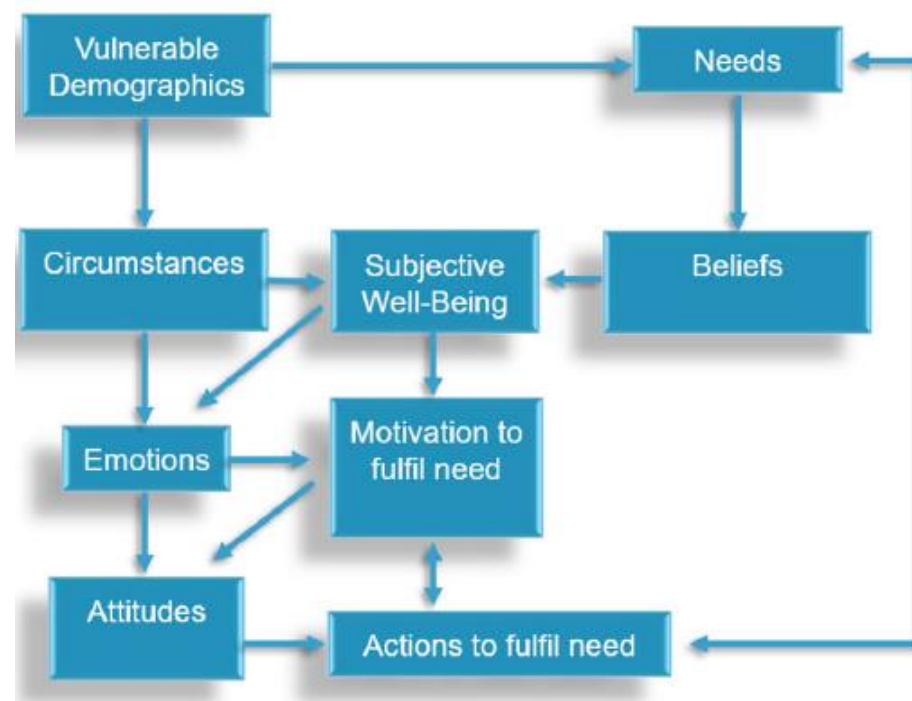

Figure 1. The General Needs and Affect (GNA) process model of VE. Circumstances can be triggers and direct causes of VE. Coupled to needs are beliefs about the needs. Attitudes consist of different attitudes such as attitudes toward violence and attitudes related to actions. Actions may include joining a violent extremist group or actual violent actions.

› HARARI EN MYTHEN

- › Hoewel hij niet expliciet de term "sociaal contract" gebruikt zoals politieke filosofen Hobbes, Locke of Rousseau dat deden, verkent Harari de evolutie van menselijke samenlevingen, samenwerking en de ontwikkeling van gedeelde overtuigingen en mythen die de menselijke geschiedenis hebben gevormd. Zijn werk biedt indirect inzicht in bredere concepten van hoe mensen samenkomen om samenlevingen te vormen, regels te creëren en op grote schaal samen te werken.
- › [Social Contracts | SpringerLink](#)
 - › Dit paper beargumenteert dat het sociaal contract nu slechts gebaseerd is op mythologisch denken maar dat er realistischer naar gekeken moet worden vanuit bestaande systemen.